

«BOZUĞLAN» DÁSTANINIŇ FONETIKALIQ ÓZGESHELIKLARI

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Kadirniyazova Biybijamal

Juginisova Xurliman

Annotaciya: Maqalada “Bozuǵlan“ dástanında jumsalǵan dawıslı seslerge fonemalıq sıpatlama berilgen.

Tayanış sózler: fonema, fonemalıq sıpatlama, juwan, jińishke, erinlik, eziwlik, dawıslı fonemalar, anlaut, inlaut poziciya, eksperimental –fonetikalıq izertlewler.

“Bozuǵlan“ dástanında jumsalǵan dawıslı sesler házirgi qaraqalpaq ádebiy tilindegi dawıslı seslerge óziniń fonemalıq sıpatlaması, sapası boyınsha 9 dawıslı fonema, yaǵnıy, a, á, e, o, ó, i, ı, u, u` fonemaları jumsalǵan. Olar házirgi qaraqalpaq tilindegi sıyaqlı juwan hám jińishke, erinlik hám eziwlik dawıslılar bolıp klassifikaciyalanadı. “Bozuǵlan” dástanında dawıslılar u`nlesligi eki tu`rli baǵdarda : erin hám tańlay u`nlesligi tu`rinde ushırasadı. Dawıslı fonemalar poziciyalıq qollarıwı jaǵınan házirgi qaraqalpaq tiline tiykarınan sáykes keliwi menen birge bir qansha ózgesheliklerge de iye.

“A” foneması: Eziwlik, juwan “a” foneması sózdiń barlıq poziciyalarında jumsalǵan. Sózdiń basında: alpıs, alla, ata, asman,at, aqsha, ash, aqshqam, adam; sózdiń ortasında: tay, say, jan, bar, daǵ, taqır, qulaq, patsha; sózdiń aqırında: orda, ala, bala, badana, ata-ana h.t.b.

“Á” foneması. Eziwlik, jińishke dawıslı “á” foneması “Bozuǵlan“ dástanında jumsalǵan. “Á” foneması tu`rkiy tilleriniń ishinde tu`rk, tu`rkmen, ázerbayjan, uyǵır, ózbek, qaraqalpaq, qazaq, noǵay, bashqurt, tillerinde jiyi jumsalǵan. Akademik A.Dawletov eksperimental –fonetikalıq izertlewler nátiyjesinde qaraqalpaq tilinde “á” sesi fonema sıpatında tolıq qalıpleskenin anıqladı[1]. “Á” foneması” Bozuǵlan” dástanında sózdiń basında: árman, áyne, ádalatlıq, áne, ásker, áje, ájel; sózdiń ortasında: márt, jánnet, qálpe, biymáhál, qáwip h.t.b.

“E” foneması. Jińishke hám eziwlik “e” foneması “Bozuǵlan dástanında sózdiń barlıq orınlarında qollarılǵan. Sózdiń basında: er, esap,el, erenler, elat,esik;

sózdiń ortasında: bel, ter, bes, besh; sózdiń aqırında: bende, jetimlik, qálpe, tóre, hiyle, álbette h.t.b. sóz aqırında keliw jaǵdayları ushıraspaydı.

“O” foneması: juwan hám erinlik “o” foneması “Bozuǵlan dástanında sózdiń basında hám birinshi buwında dawıssız sesler menen qabatlasıp qollanıladı. Sózdiń basında: oq, orda, on, otız, ot, olja; sózdiń ortasında: zoń, jon, dos, toǵay, h.t.b. sóz aqırında keliw jaǵdayları ushıraspaydı.

“Ó” foneması: Jińishke hám erinlik “ó” foneması “Bozuǵlan “ dástanında sózdiń basında hám birinshi buwında dawıssız sesler menen qabatlasıp qollanıladı. Sózdiń basında: ómir, óksiw, ókiniw, óz; sózdiń ortasında: kók, kóp, shól, kólat, sóz, kóz h.t.b. sóz aqırında keliw jaǵdayları ushıraspaydı.

“U” foneması: “Bozuǵlan” dástanında bul fonema sózdiń barlıq poziciyalarında jumsalǵan, al házirgi qaraqalpaq tilinde anlaut hám inlaut poziciyalarında jumsalǵan. Sózdiń basında: ullı, urı, ul, uǵlan, urıs, uyat, urısa; sózdiń ortasında: jurı, qulan, quzǵın, dus, tumar, qural, bozuǵlan, tulpar, h.t.b. sóz aqırında keliw jaǵdayları ushıraspaydı.

“U” foneması: Erinlik jińishke dawıslı “u” foneması “Bozuǵlan dástanında sózdiń birinshi, ekinshi, ayrim jaǵdaylarda u`shinshi buwınlarda jumsalǵan. Sózdiń basında: úy, úles, úmit; sózdiń ortasında: jüzim, gúna, kún, gúl, bu`gin, jüz; sózdiń aqırında: mashqu sózinde ushırasadı.

“I” foneması: Juwan, eziwlik dawıslı “I” foneması “Bozuǵlan” dástanında qaraqalpaq tili dialektleri menen jazba esteliklerindeki sıyaqlı sózdiń barlıq orınlarında jumsalǵan. Sózdiń basında: ishkeri, Ilyas, izlew, iz, ilim, iyman; sózdiń ortasında: kóbik, teńiz, til, diydar, pikir, din; sózdiń aqırında: úzildi, izledi, biri, meni h.t.b

“Í” foneması: Jińishke, eziwlik dawıslı “I” foneması “Bozuǵlan” dástanında sózdiń barlıq orınlarında jumsalǵan. Sózdiń basında: ılayıq, ırza, ıqlas; sózdiń ortasında: musılman, zulım, tınısh, joqshılıq, qız; sózdiń aqırında: qamshı, razı, tuwrı, alǵalı h.t.b.

REFERENCES

1. Дәўлетов А. Ҳазирги қарақалпақ тили. Фонетика. Нөкис, «Билим», 1999.
2. Баскаков Н.А. Каракалпакский язык. Москва , 1952.
3. Убайдуллаев К. Қарақалпақ тили бойынша таңламалы мийнетлер. Нөкис, 1974.
4. Dáwletov A. Házirgi qaraqalpaq tili. Fonetika. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 2005.
5. Дәўлетов А. Қарақалпақ тилинде сингармонизм. Нөкис, 1993.

Research Science and Innovation House